

A *this* mint a katafora eszköze az angol nyelvben

BÁRSONY OLGA

This is my neighborhood.

This is my street.

This is my life.

...

*Both my wife and daughter think I'm **this** gigantic loser...*

A fenti részlet az *American Beauty* (Amerikai szépség) című, nagy sikerű film bevezető képsorát kíséri, amelyet a film főhőse mond. A mondatokban jól elkülöníthető a *this* névmás két különböző funkciója: az egyik a klasszikus rámutató, a második viszont az előzőt eltérő funkciót tölt be. Eredetileg “harmadik névelőnek”, ún. “határozatlan *this*”-nek titulálták. (Egy harmadik, de az elsővel rokon szerep azonosítható a *This key is mine* típusú mondatokban.) Ennek a tanulmánynak a tárgya az idézett mondatban szereplő **this** + (melléknév) + főnévi szerkezet (amelyet a továbbiakban **this**₃-mal jelölünk).

Mára ez a beszélt (talán inkább, de nem kizárólag az amerikai) angol nyelv sajátossága, amely előfordul irodalmi művekben is, pl. P. C. Wodehouse regényeiben. Megítélésében több forrásban találkozunk a “nem-standard”, “funkciótlan”, “bosszantó” jelzőkkel, bár az is igaz, hogy nem ez az egyetlen nyelvi jelenség, amely első látásra ilyen kritikát “vívott ki” magának, és csak alaposabb vizsgálódás során derült fény igazi funkciójára.

(Gondoljunk csak, szintén az angol nyelvénél maradván, a *well*, *actually*, vagy a *like* diszkurzusjelölők megítélésében mára végbement változásra — lásd a megjelenés előtti *Teaching pragmatics* című könyvet, amelyben Underhill a *like*-ről mutatja ki, hogy ez a beszédflowamba oly gyakran beékelődő *like*, amelyet korábban nyelvtanilag teljesen helytelennek tartottak a standard angol nyelvben, “valójában milyen fontos szerepet tölt be, megbízhatóan, az információ és a fókusz kijelölése terén” (234)).

A vizsgálatunk tárgyát képező **this**₃ megjelenése az 1930-as évekre tehető (Perlman 1969). Eredetét mind az első, leíró jellegű, mind a későbbi, kognitív pszichológiai és pragmatikai megközelítések–értelmezések s végül az átfogó nyelvtanok (Quirk, *Longman Grammar of Spoken and Written English*) is az anekdotákban, viccekben jelölik meg:

*So **this** man walks into a bar and says...*

Vagy

*So a man walks into a bar with **this** parrot on his shoulder...*

Az elmúlt hat-hét évtized során megszilárdult a **this**₃ használata az angol nyelvben. Perlman (1969) először állapítja meg róla, hogy előfordulása nem egyszerűen felszínes jelenség: egyrészt a **this**₃-mal bevezetett főnévi csoport a többek által ebben a helyzetben preferált, sőt “javasolt” *a(n)* határozatlan névelővel bevezetett főnévi csoporthoz képest másképp viselkedik: az, hogy a kettő közül melyiket választja a beszélő, meghatározza a beszélgetőpartner esetleges reakcióját, így a beszélgetés további alakulását is.

Perlman szerint a **this**₃ alkalmazása ugyanazon főnévi csoport előtt egyrészt további információt “ígér”, illetve vezet be, másrészt pedig jelöli is azt a további információt, mivel a **this**₃-mal bevezetett főnévi csoport választása azt a feltevést “hivatott” kelteni a hallgatónak, hogy a használója nem mint az *a(n)* határozatlan névelő egy variánsát választotta (amelynek nem lenne külön, önálló funkciója), hanem azt az üzenetet küldi, hogy a beszélő hajlandó, sőt, esetleg kimondottan **akar** többet elárulni a témáról, hajlandó “megbeszélni” azt. Ezzel szemben a határozatlan névelővel bevezetett főnévi csoport megválasztása azt az üzenetet hordozza, hogy a beszélő az említéskor nem kíván többet elárulni, esetleg részletekbe menni. Hogy ez a “megbeszélés” milyen formát ölt, később meglátjuk. Mindenesetre, ebben a funkciójában Perlman egyértelműen határozatlannak tartja a **this**₃-mal bevezetett főnévi csoportot, amely fonológiai szempontból hangsúlytalan.

A 2002-ben megjelent *The Cambridge Grammar of the English Language* (Huddleston and Pullum) “hamis határozott” jelzővel minősíti a **this**₃-mal (és annak többes számú megfelelőjével, a **those**-zal) bevezetett főnévi csoportokat, mivel ezeknek van határozott főnévi csoport alakja, de nem tesznek eleget azoknak a feltételeknek, amelyek ezek sikeres használatához szükségesek. Új témákat vezetnek be a diszkurzusba, és nincs kellő deskriptív tartalmuk ahhoz, hogy a címzett (a hallgató) számára a referenst azonosítsák. Megjegyzi a könyv továbbá, hogy sok beszélő inkább a határozatlan névelőt (*a(n)*) vagy a *some* határozatlan névmást használja az ilyen kontextusokban a **this**₃ helyett. Ez az értékelés is elsiklik a két szerkezet különbözősége fölött.

A későbbiekben mind a tréfát, az anekdotát a pozitív udvariassági stratégia-ként kezelő Brown és Levinson (1978: 124), mind a kognitív pszichológia megközelítése túlmutat a leíró (és nem egyszer preskriptívnek tűnő) bemutatásokon. Mivel ezek erősítik egymást, és a teljesebb kép kialakulása felé mutatnak, végük sorra, hogyan is látják a **this**₃ funkcióit.

Brown és Levinson (1978: 118) a rámutatást (“deixis”) a beszédhelyzetben részt vevők térbeli, időbeli és szociális hely(zet)ének kifejezőjeként fogja fel. A korábban már említett pozitív udvariassági stratégiák — amelyek közül a tréfák, anekdoták csupán egy csoportot képviselnek — célja, hogy “beszélő és a hallgatója nézőpontját közelebb vigyék egymáshoz” (Brown—Levinson 1978: 119). Ezen belül a távolra mutató névmások helyett — amikor mindkettő elfogadható

lenne — a közelre mutató névmás az empátia, a fokozott részvétel kifejezési formája. A pozitív udvariassági stratégiák másik funkciója, hogy a beszélőnek úgy kell beszélnie, hogy a megválasztott nyelv(tan)i alakokkal azt a benyomást keltsse, hogy a hallgatónak „közös” (ha van ilyen) háttér ismeretanyaga van. Ezek, mint oly sok hasonló stratégia, kelhetnek csupán látszatot, de épp ennek a helyzetnek a megteremtése az, amit Green (1996: 152) valójában az „udvariasság” fogalmán ért a pragmatikában. Ebben az értelemben tehát olyan entitás jelölésére, amely a beszélgetésben térben és időben nincs jelen, a **this**₃ közelre mutató névmás átvált egyfajta pszichológiai–emocionális közelség jelölésére, mintegy a saját ismeretanyagának a másik beszélgetőpartner irányában történő kiterjesztésére. Itt szeretném megjegyezni, hogy ennek a folyamatnak az ellenkezőjét is tetten érhetjük, és talán még szélesebb skálán mozog azoknak a nyelvi eszközöknek a téra, amelyek a „távolságkeltés” funkcióját hivatottak biztosítani. Lewis (1986: 72) az angol igéről szóló könyvében az igeidők manipulálásának bemutatásával kezdi ezek bemutatását. Értelmezésében a múlt (*past*) idők időbeli távolságot fejeznek ki a jelenhez (a beszéd idejéhez) képest, majd helyesen mutat rá, hogy a segédigék ún. „múlt idejű” alakjait („*could*” a „*can*” helyett, illetve „*would*” a „*will*” helyett, jelenre vagy jövőre utalóan) a beszélő azért alkalmazza, hogy az egyszerű, tényszerű kifejezésmódtól eltávolítsa magát. Ez a távolítás lehet a két beszélgetőpartner közötti kapcsolat távolságának a kifejeződése, vagy akár a cselekvés elvégzésének, vagy bekövetkeztének lehetősége válhat kevésbé valószínűvé, s végül lehet a beszélő szempontjából pszichikailag távoli az esemény (Lewis 1986: 121).

A deixis eszközei is mindkét irányban elmozdulhatnak elsődleges használatuktól. Például egy olyan szituációban, ahol, mivel térben az adott entitás része a beszédhelyzetnek, a közelre mutató névmást kellene használni, a helyette választott távolra mutató névmás „társadalmi vagy szociális távolságot, haragot vagy szándékos kerülést” fejez ki (Brown—Levinson 1978: 205). Itt is szóba jöhet az adott helyzettől való pszichológiai távolság megteremtésének az igénye.

Langacker (1991. Vol. II., 262–263.) szintén tárgyalja a **this**₃-at, és egy érdekes együttes előfordulásra hívja fel a figyelmet. Valójában Langacker az ún. történelmi jelen („historical present”) tárgyalása során említi a **this**₃-at. A kognitív nyelvész a jelen időnek („simple present”) ezt a fajta használatát nem tartja a „jelen idejű morféma különleges alkalmazásának” (Langacker 1991: 237).

I'm sitting on the porch yesterday and this suspicious-looking guy comes into my yard carrying a sack.

Egy ilyenfajta mondatban a beszélő úgy adja elő a valójában korábban történt eseményeket, mintha azok most és itt játszódnának le a szemünk előtt. Ez a közelség hatását váltja ki a hallgatónak. Mivel a nézőpont megváltozott, az elbe-

szélt esemény mentálisan az elbeszélés idejével esik egybe, így a jelen időt (“simple present”) alapjelentésében használjuk az ilyen típusú mondatokban. Ugyanitt Langacker arra hívja fel a figyelmet, hogy a történelmi jelenen kívül még a **this**₃ és a mozgást jelentő ige-párból (*go* vs *come*) a beszélő felé tartó cselekvést (mozgást) kifejező *come* (*bejön*) használata szintén ezt a nézőpontcserét erősíti. Látható, hogy ezek a megközelítések a **this**₃ használatának egy jóval árnyaltabb, mélyebb magyarázatát adják.

Az eddigiekben leírtuk, mi történik a **this**₃ + főnévi csoport alkalmazásakor, most a kognitív pszichológia segítségével arra próbálunk fényt deríteni, hogyan megy végbe ez a folyamat.

Gernsbacher és Shroyer 1989-ben, majd Gernsbacher és Jescheniak 1995-ben tette alapos vizsgálat tárgyává az akkorára a nyelvben meghonosodott **this**₃-at. Ők az előremutatás, a katafora eszközeinek egyikeként kezelték, hasonlóan például a szóhangsúlyhoz. Nyelvészek és pszichológusok megegyeznek abban, hogy a beszéd/kommunikáció együttműködést kíván: a két beszélgetőpartner aktívan közreműködik abban, hogy egy mindkettőjük számára “közös” jelentés alakuljon ki. A vissza- és előremutatás eszközei fontos szerepet játszanak a fogalmak hozzáférhetőségének alakulásában, a hallgatók mentális reprezentációjában. A fenti kutatók által végzett kognitív pszichológiai kísérletek eredményei azt találták, hogy a **this**₃-ban megvannak az anafora eszközeinek az előnyei (pl. javítja, fokozza azoknak a fogalmaknak a hozzáférhetőségét, amelyekre utal, mégpedig azzal, hogy erősíti a referenseik aktiválását). A könnyebb hozzáférhetőséget jelzi az, hogy az ilyen eszközöket egyrészt gyorsabban, másrészt viszont pontosabban ismerik fel a hallgatók. Emellett még azt a funkciót is elvégzik, hogy elnyomják a többi felidézési csomópont aktiváltsági fokát (a mentális struktúrák építőelemei a felidézési csomópontok, amelyekre a beérkező stimulusok hatnak). A katafora eszközeinek ezen túlmenően még egy tulajdonságuk van: “megvédik” az így jelölt fogalmat attól, hogy a később említett fogalmak (esetleg) elnyomják. Ennek révén az előremutatás eszközei, többek között a **this**₃ is privilegizált státuszt szereznek (Gernsbacher és Shroyer 1995: 29) a hallgató mentális reprezentációiban —, azaz: a későbbi referencia szempontjából hozzáférhetőbbek lesznek. Ez azt jelenti, hogy egy új fogalom bevezetése után egy ilyen módon jelölt fogalomnak aktívabbnak kell maradnia, mint egy ilyen módon nem aktivált fogalomnak.

A fenti kognitív pszichológiai kísérletek tehát a **this**₃-nak egy igen fontos szerepére hívták fel a figyelmet, amely a határozatlan névelőnek nincs meg. (Érdekességként megjegyezhető, hogy például az amerikai jelnyelvben külön jelet találunk egy olyan entitás jelölésére, akiről/amiről még szó lesz, akire/amire még vissza fog térni a beszélő (Prince nyomán 1981), amíg a határozatlan névelős főnévi csoportok esetén ilyesmi nem létezik.)

A témával foglalkozó irodalom nagy része a **this**₃ határozatlanságát hangsúlyozta, de meggyőződésem, hogy érdekes különbségre bukkanhatunk, ha a határozott névelővel (*the*) bevezetett főnévi csoporttal is összevetjük. A fent említett kísérletek eredményeiből az is kiderült, hogy amikor a **this**₃-mal bevezetett főnévi csoportra visszautalnak, az esetek túlnyomó többségében személyes névmással történik a visszautalás, nem pedig a *the* + főnévi csoporttal, ahogy az a határozatlan névelős főnévi csoport esetében. A kognitív nyelvészet szerint (Langacker 1999: 278 Hoek-ot idézi) “egy névmás a referensét úgy írja le, mint ami közvetlenül hozzáférhető az adott diszkurzus terében, amíg a teljes főnévi csoport ennek az ellenkezőjét implikálja”.

Amikor a **this**₃-mal bevezetett főnévi csoportot (*I've seen **this** film...*) a *the* + főnévi csoporttal (*the film*) összevetjük, azt látjuk, hogy az utóbbinál a film a beszélő és a beszélgetőpartnere “közös” élményanyagának része a kijelentés elhangzása idején, amíg az előbbi esetben ez így nem áll. Ugyanakkor éppen ennek a “közös” élményanyagának a megteremtésében játszik szerepet a **this**₃, amivel a határozottság tulajdonságát is magára veszi.

A Longman Grammar of Spoken and Written English (1999) szerint ez az eszköz “gyorsan bevonja az olvasót a történetbe, és aktív közreműködését kéri a fiktív világ mentális képének felépítésében” (265). (Hasonló használata van a harmadik személyű személyes névmásoknak is, amikor ezek nem az anafora eszközei, valamint a hírek szövegében, ahol szintén a hallgató/olvasó kíváncsiságának felkeltése a céljuk.) Hogyan történik ennek a mentális képnek a kialakulása, illetve milyen szerepet játszanak az előre-, illetve visszautalás eszközei ebben a folyamatban? A kognitív pszichológia (Gernsbacher, Shroyer és Jescheniak) struktúraépítő kerete szerint a kognitív folyamatok és mechanizmusok segítik a diszkurzusban részt vevőket a mentális struktúrák felépítésében. Az első ilyen folyamat az alapok lefektetése, amelyre aztán a beérkező információ leképződik, ha ez a beérkező információ kapcsolódik a már meglévő alaphoz. Azonban, ha kisebb mértékben kapcsolódik hozzá, a megértést végző személyek más mechanizmust alkalmaznak: elmozdulnak, elhagyják az előző építőkockát, és új “struktúrákat” hoznak létre. Ezek az építőkockák felidézési csomópontok. Ha a kívülről érkező stimulusok aktiválják ezeket, az általuk képviselt információ hozzáférhetővé válik a megértés számára.

Még egy érdekessége az adott **this**₃ + főnévi csoportnak, hogy fonetikai szempontból ugyanolyan emelkedő intonáció kíséri, mint az eldöntendő kérdést. Ez az intonáció mindkét esetben a bevezetést szolgálja és “ígéri” a további témaki-fejtést:

- a) *I have **this** professor and he...*
- b) *Have I told you about my **professor**?*

A következő filmszövegrészlet, amelyben a főszereplő megrendítő élményét írja le, szavait beszélgetőpartnerének tanulságul szánva, meggyőzően bizonyítja a **this**₃ (és a vele szerves egységben ható jelen idejű alakok) fent leírt szerepét. A film, A jövő kezdete (*Pay it forward*) főszereplője azt írja le filmbeli partnerének, aki saját döntésével veszélybe sodorja a kislánya biztonságát, hogy ő hogy kapta tizenhat évesen égési sebeit, amikor édesanyját akarta rávenni, hagyja ott iszákos és durva férjét. A történet leírása egy ponton átvált jelen időbe:

*And I'm standing in front of the house
I'm telling her, I'm screaming for her to come
And I'm telling her she doesn't have to take it any more
She really doesn't, she can come with me now
I don't even see him coming
And he hits me and I'm bleeding through my ear
And he's dragging me, dragging me out of the house and into the
garage
Then he's gone, a minute or five minutes, I don't know
And when he's back he's watering me down, watering me down
And I don't understand why water should smell so bad
I don't understand...
Then I see it
I see **this gas can**
I see **this red gas can** from his truck
And he looks at me one last time
And he lights a match
And the last time I remember – and I'll never forget it...
Were his eyes
His eyes, because they were filled with **this immense satisfaction**...*

Irodalomjegyzék:

- Brown, P.—Levinson, S. 1987. *Politeness: Some Universals in Language Usage*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gernsbacher, M. A.—Shroyer, S. 1989. The cataphoric use of indefinite *this* in spoken narratives. In: *Memory and Cognition*. 17: 536–540.
- Gernsbacher, M. A.—Jescheniak, J. D. 1995. Cataphoric devices in spoken discourse. In: *Cognitive Psychology*. 29: 24–58.
- Green, G. M. 1996. *Pragmatics and Natural Language Understanding* Mahwah, N. J. : Lawrence and Baum Associates.
- Langacker, R. W. 1991. *Foundations of Grammar*. I-II. Stanford: University Press.

- Lewis, M. 1986. *The English Verb*. Language Teaching Publication.
- Longman Grammar of Spoken and Written English*. 1999. Eds. Biber, D. et al.
- Perlman, A. 1969. Indefinite *this*- a third article. In: *American Speech*. 238–246.
- The Cambridge Grammar of the English Language*. 2002. Eds. Huddleston, R.—Pullum, G. K. Cambridge: Cambridge University Press.